

De volkskunde aan de Nederlandse universiteiten

Een historisch overzicht

Jurjen van der Kooi

Inleiding

Op woensdag de 25ste mei 1887, “des namiddags te halftwee uren”, deed de volkskunde/ folklore/ Europese etnologie – de discussies in Nederland en daarbuiten over de inhoud en de benamingen van het vakgebied moet ik hier laten rusten¹ – officieel zijn intrede op de podia van de Nederlandse universiteiten, zij het nog als hulpwetenschap. Op dat tijdstip verdedigde aan de Universiteit van Amsterdam de in Harlingen geboren Laurentius Knappert (1863-1943) met succes een proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor in de godgeleerdheid, getiteld: *De beteekenis van de wetenschap van het [sic] folklore voor de godsdienstgeschiedenis onderzocht en aan de Holda-mythen getoetst*.² Het was een incident, zoals eigenlijk de hele geschiedenis van de universitaire volkskunde – ik gebruik hier maar deze benaming – in Nederland eerder een aaneenschakeling van incidenten is dan het verloop van een gestuurd en algemeen gewenst en aanvaard beleid ten opzichte van een geaccepteerde tak van wetenschap. Na zijn dissertatie heeft Knappert nog wel het een en ander over ‘mythologische’ onderwerpen geschreven en ook andere volkskundige thema’s uit ‘het godsdienstig en zedelijk leven onzer vaderen’ aangepakt, maar met de zich ontwikkelende volkskundewetenschap heeft hij zich verder nauwelijks bemoeid. Wat jammer is, want uit de theoretische hoofdstukken van zijn proefschrift blijkt dat hij uitstekend thuis was zowel in de ‘Angelsaksische’ ‘folklore’ als in de ‘Duitse’ ‘germanische Altertumskunde’ en ‘Mythologie’ en er kritisch mee om wist te gaan – de benaming volkskunde moest in 1887 nog opkomen. Hij bekwaamde zich verder vooral in de vaderlandse kerkgeschiedenis en werd als – gematigd vrijzinnig – kerkelijk hoogleraar namens de Nederlands Hervormde kerk lange jaren (van 1902 tot 1934) een van de steunpilaren van de Leidse universiteit.³

Ook na Knappert werd er bij gelegenheid in Nederland gepromoveerd op onderwerpen van volkskundige signatuur, met name door neerlandici en indologen – ik noem als voorbeelden slechts de Leidse studies van Johanna Drost over het kinderspel (1914)⁴, van Petrus Voorhoeve over het volksverhaal van de Batakkers (1924)⁵ en die van Lina Maria Coster-Wijsman over Uilespiegel-verhalen in Indonesië (1929)⁶ – maar nooit hebben deze, hoe voortreffelijk soms ook, geleid tot academische carrières in de volkskunde. Ik laat het promoveren op volkskundige onderwerpen hier daarom terzijde, zoals ik ook geen aandacht kan besteden aan die hoogleraren, onderzoekers en docenten aan Nederlandse universiteiten, die uit persoonlijke belangstelling onderwerpen uit de volkskundige canon aanvatten⁷ en/of zich bij hun colleges ook op volkskundige velden begaven. Dit laatste geldt bij voorbeeld voor de Leidse germanist Jan de Vries (1890-1964), in zijn tijd zonder

meer Nederlands bekendste en belangrijkste volkskundige – en dat niet alleen⁸ – en zijn, evenals hij, nationaal-socialistische denkbeelden aanhangende Groninger collega-germanist J.M.N. Kapteyn (1870-1949), die in 1945 eindigde als Obersturmführer bij de Duitse SS.⁹ Ook de recentere impulsen uitgaande van onder andere de Rotterdamse mentaliteitsgeschiedenis onder leiding van Willem Frijhoff en interuniversitaire werkgroepen als die voor magie- en toverijonderzoek moeten helaas buiten beschouwing blijven. Ik moet mij hier, in het korte bestek van dit themanummer, beperken tot de officiële leer- en onderzoeksopdrachten volkskunde.

Nijmegen: Jos. Schrijnen

De eerste leeropdracht kwam, niet geheel onverwachts, in 1923 aan de in dat jaar gestichte Katholieke Universiteit te Nijmegen. Niet geheel onverwachts om twee redenen. Om te beginnen was het maatschappelijk klimaat er rijp voor. De toenevende verstedelijking van het platteland en de plattelandscultuur en daarmee gepaard gaande verandering en verdwijning van allerlei traditionele levenspatronen hadden bij velen, – en zeker niet alleen bij de door de Russische revolutie van 1917, de naoorlogse chaos in Duitsland en Troelstra's mislukte greep naar de macht geschokte conservatieve nationale en regionale elites –, gevoelens gewekt van onbehagen en twijfel wat betreft de wegen en de voordelen van de vooruitgang, van nostalgie ook naar de gedroomde harmonie en eenvoud van de in wezen nog Germaans geachte, door de eeuwen heen beproefde volks-, dat wilde toen zeggen, plattelandscultuur. Dit klimaat leidde onder andere in 1912 tot de oprichting van de Vereniging 'Het Nederlands Openluchtmuseum' en in 1919 tot het befaamde Vaderlands Historisch Volksfeest, met zijn tien-, zo al niet honderduizenden geestdriftige toeschouwers trekkende folklore-schouw, georganiseerd door de publicist en meer enthousiasmerende dan kritische popularisator Dirk Jan van der Ven.¹⁰ Bekendste volkskundige in Nederland was op dat moment de in 1869 te Venlo geboren Joseph Karel Frans Hubert Schrijnen.¹¹

Schrijnen was een eminent geleerde van buitengewone bandbreedte, maar vooral taalkundige en classicus. In 1910 was hij aan de Rijksuniversiteit te Utrecht benoemd tot lector in de klassieke taalkunde en de cultuurgeschiedenis van de christelijke oudheid, in 1912 tot bijzonder hoogleraar aldaar in dezelfde vakken, en in 1921 ook nog tot buitengewoon hoogleraar in de algemene taalwetenschap. Naast dit alles bewoog hij zich ook nog intensief op de terreinen van de Limburgse en groot-Nederlandse taalgeografie¹² en volkskunde. Dit laatste had al in 1915-1917 geleid tot het tweedelige overzichtswerk *Nederlandsche Volkskunde*, het eerste hier te lande en, mede alleen al daarom, enthousiast ontvangen. Behalve als geleerde was Schrijnen ook uiterst actief op maatschappelijk en kerkelijk terrein, waarbij hij zich profileerde als een van de voormannen van de katholieke emancipatie. Hij was een ongemene doorzetter met grote organisatorische gaven en een van de drijvende krachten achter de stichting van de Katholieke Universiteit Nijmegen. Bij de opening van deze universiteit in 1923 werd hij – het kon nauwelijks anders – benoemd tot rector magnificus en tot gewoon hoogleraar in de algemene taalwetenschap, de

griekse en latijnse taalkunde en – en hiermee komen maatschappelijk klimaat en persoonlijke kwaliteiten bij elkaar – in de volkskunde.

Deze leerstoel behield Schrijnen tot zijn dood in 1938. Hij bleef actief als volkskundige, maar de eerste rang kon de volkskunde bij hem niet meer krijgen.¹³ Wat ook zichtbaar wordt in zijn werk. Hij wordt als wetenschapper geschetst als enerzijds een detailwerker, die met eindeloos geduld detailkwesities onderzocht, om dan weloverwogen en voorzichtig zijn conclusies te trekken, anderzijds als een bezielde syntheticus met een groot vermogen tot presentatie van algemene gedachten en grote lijnen.¹⁴ Als volkskundige toont hij zich echter vooral detailwerker, meer aanvuller dan theoreticus, meer presentator dan wegwijzer. Toen in 1930-1932 de tweede, herziene druk van zijn *Nederlandsche Volkskunde* verscheen had de belangrijkste bespreker, de al genoemde Jan de Vries, het met zijn lang niet malse, zij het ook in vriendelijke woorden verpakte, kritiek dan ook vrij gemakkelijk.¹⁵ Hij verweet Schrijnen onder andere dat hij te weinig kennis had genomen van de nieuwste ontwikkelingen op het vakgebied en dat daardoor zijn werk niet veel meer was dan een aardige curiositeitenverzameling, die in geen enkel opzicht een samenvattend beeld gaf van het Nederlandse volksleven. “Wij zien niet het Nederlandsche volk, in al zijn geledingen van stammen en standen, met scherpe lijnen geteekend in wat het zelf uit eigen geest heeft voortgebracht; wij zien het evenmin als een deel van het groote Germaansche geheel. (...) Een tekort (...) dat ik smartelijk voel. Er zijn velen in den lande, die de volkskunde als nugae [beuzelarijen] beschouwen; zij zullen door dit boek niet worden bekeerd.”¹⁶

Deze kritiek was maar ten dele terecht. Ook in zijn tweede druk is de *Nederlandsche Volkskunde* inderdaad vooral een verzamelwerk, maar dat betekent nog niet dat Schrijnen geen concept van de volkskunde had of elke theoretische discussie uit de weg ging. Hij had wel degelijk zijn posities en kwam daar zondig ook voor uit; hij bleef ook in theoretische zin niet stilstaan. De problemen die De Vries met hem had lagen, maar dat liet zich moeilijk uitspreken, dan ook beslist niet alleen op dat theoretische vlak. Schrijnen en De Vries hadden heel verschillende karakters en persoonlijkheidsstructuren, maar een flinke portie gevoel van eigenwaarde en eerzucht gemeen. Beiden streefden naar de leidende rol in de Nederlandse volkskunde, en dat moest wel botsen, zeker toen in de tweede helft van de jaren '30 delen van de volkskunde in nationaal-socialistisch vaarwater geraakten en er ook politieke keuzes, voor of tegen nationaal-socialistische ideeën, gemaakt moesten worden. De Vries koos, het is al gezegd, voor dit gedachtengoed, Schrijnen zette zich er tegen af. Zo veroordeelde hij bij voorbeeld de rassenwaan: “De saamhoorigheid van Groot-Nederland berust niet, en kan niet berusten, bij ons evenmin als elders, op algeheele eenheid en ‘zuiverheid’ van ras. (...) Het is even dom als ergerlijk (...) vreemd (...) bloed een smet te heeten. (...) Zonder twijfel speelt het ras bij vorming en handhaving van eigen aard een belangrijke rol. Maar boven het ras gaat de nationaliteit, het volkswezen, waarvan het hoofdmerk de taal is, en dat wortelt en zijn sappen trekt uit het zich geestelijk één voelen: vrucht van rasvermenging tot een bepaalde verhouding en meer nog van inwerking van gemeenschappelijke levenswijze en tal van andere historische en sociaal-psychische factoren.”¹⁷ Elders noemt hij “overdreven of liever ongemotiveerd purisme slechts een

bewijs van zwakheid".¹⁸ Hij begint naar nieuwe wegen en benaderingswijzen te zoeken en – heel modern voor die tijd – in plaats van op een op etnische componenten gerichte benadering de nadruk te leggen op de sociale structuurwetten en op de functionele aspecten van wat hij het liefst – zonder negatieve bijbedoelingen – de ondercultuur of ondergrond van de cultuur noemt.¹⁹ Hij zoekt terminologische steun bij de linguïstiek. Zo neemt hij van Ferdinand de Saussure het begrippenpaar 'parole' en 'langue' over. 'Parole' voor de individuele cultuurdaad, de persoonlijke innovatie en individuele realisatie, 'langue' voor het geheel van conventies, die door een bepaalde gemeenschap – zijn formulering, hij spreekt, denk ik, hier heel bewust niet van 'een bepaald volk' – worden aanvaard om het verstaan en het voortbestaan van de 'parole' te verzekeren.²⁰ In het kader van het gebruik of liever misbruik van de volkskunde door politiek geïnspireerden en de daaruit voortvloeiende toegenomen belangstelling moet ook ongetwijfeld de volgende waarschuwing gelezen worden: "De verhoogde belangstelling gebiedt de bakens te verzetten. Meer dan ooit wijst zij de folkloristen op den klemmenden eisch, de volkskunde niet in liefhebberij te laten ontaarden en op wetenschappelijk peil te houden in de vele, deels nieuwe, deels verruimde banen, waarin ze zich beweegt."²¹

Ondanks deze aanzetten tot nieuwe benaderingen, ten dele al verwoord in het inleidende eerste hoofdstuk van de tweede druk van zijn *Volkskunde*, maar door De Vries in zijn kritiek genegeerd, bewoog Schrijnen zelf zich toch vooral in die 'deels verruimde banen'. Hij stond nog duidelijk met zijn stevigste been in de negentiende eeuw. Zoals bijna alle volkskundigen van zijn tijd en van voor zijn tijd kwam hij voort uit een van de nationale filologieën. Taal en natie zijn en blijven voor hem dan ook dé basisuitgangspunten. "De volkskunde bestaat de taalkunde in den bloede" schrijft hij ergens²², en elders: "Taal wordt gedragen door de volkskultuur, en deze wordt bevestigd door de taal."²³ De volkskunde heeft in zijn ogen duidelijk een nationale taak. Zij dient vooral de ondergrond (zijn term) van onze cultuur te onderzoeken, datgene wat ons eigene heeft gevormd en in positieve zin kan versterken.²⁴ Gezien zijn ideeën over de taal zou men van hem een Grootnederlands nationalisme verwachten, gezien zijn liefde voor zijn geboorteprovincie een Limburgs regionalisme, maar dat is maar zeer ten dele het geval. Zijn nationalisme is eerder een staats- dan een taalnationalisme, en hij protesteerde dan ook fel tegen de Belgische pogingen na 1918 om als oorlogsbuit Nederlands-Limburg in de wacht te slepen. Als Limburger en als zoon van de katholieke emancipatie streeft hij er vooral naar duidelijk te maken, dat èn de katholieken èn de bewoners van de Nederlandse regio's bij alle eigenheid goede Nederlanders zijn en onlosmakelijk verbonden met de nationale cultuur en de nationale staat. "Ik koester de vaste overtuiging, dat het stichten, of liever verdichten van eigen cultuur allerminst een daad van afscheiding is, maar door *differentiatie leiden moet tot hooger nationale integritie*" (zijn cursivering).²⁵

Schrijnen was een overtuigd aanhanger van de continuïteitsgedachte. Hij kwam voort uit de negentiende eeuwse mythologische school en zag overal relictten uit oudere cultuurstadia.²⁶ Hij liet zich evenwel niet verleiden tot het opwaarderen en benadrukken van één specifieke continuïteit, de Germaanse bij voorbeeld, die in zijn tijd, ook bij de niet-nationaal-socialisten hoe langer hoe meer alle aandacht

naar zich toe trok, maar hij onderscheidde, breed als hij was en altijd bereid om ook van buurwetenschappen zoals de etnologie te leren, in de overgeleverde grondcultuur meerdere lagen. Hij verbond deze deels met de etnische samenstelling en de voorgeschiedenis van het Nederlandse volk, deels met cultuurstromingen. Zo onderscheidde hij – in dit geval geformuleerd voor de volksreligie, maar in zijn ogen geldend voor de gehele volkscultuur – een natuurlijk, algemeen-menselijk substraat, de universele bodem, en vervolgens een voorhistorisch, voorindo-europees, een germaans, een romeins-keltisch en een christelijk substraat.²⁷ Zij vormen te zamen de ondergrond, de ‘moederaarde van de volkscultuur’.²⁸ Het zijn wel relictten, maar ze mogen niet als zodanig historisch, diachroon of kontekstloos bestudeerd worden, maar uitsluitend als de samenstellende delen van onze huidige volkscultuur. Niet zozeer om de volkskunde niet te laten verworden tot een jacht op antiquiteiten, maar vooral om de nationale taak van de volkskunde te vervullen. Keer op keer hamert hij er op dat de voornaamste werkmethode van de volkskunde, de wat hij noemt synchronistische dient te zijn. Het gaat om wat nú bij het volk leeft, om de levende volkscultuur en de funktionele waarde van de verschillende bestanddelen daarvan.²⁹ De horizontale lijn, het geografische naast elkaar, kan de verticale, het historische na elkaar, zichtbaar maken. De diachronie mag, zo Schrijnen, in de volkskunde geen doel op zich zijn, maar alleen dienen als hulpmiddel voor een beter inzicht in het heden. Haar bestuderen is de taak van andere wetenschappen, inzonderheid van de cultuurgeschiedenis.

Hoe diep bij hem het continuïteitsdenken verankerd zat, blijkt wel uit zijn stellingname in de kwestie Karl Meisen. Deze katholieke – en als zodanig met Schrijnen geestelijk verwante – Bonner volkskundige had het in 1931 aangedurfd in een baanbrekend boek *Nikolauskult und Nikolausbrauch im Abendlande* te beweren dat de Nikolaasverering geen *interpretatio christiana* is van een set voorchristelijke, voornamelijk Germaanse opvattingen en gebruiken, maar een zuiver christelijke ontwikkeling. In het bijzonder de nationaal-socialistische volkskunde, maar deze zeker niet alleen, verzette zich hier heftig tegen. “Meisens Buch bildet mit seinen Verdächtigungen der deutschen Vorzeit ein Musterbeispiel konfessioneller Verfälschungskunst”, heette het. Het werken werd Meisen onmogelijk gemaakt en in 1938 werd hij ontslagen.³⁰ In plaats van zijn vervolgte collega te steunen noemt Schrijnen Meisens boek nog in 1939, in een posthume publikatie, bedenkelijk, eenzijdig en ongezond.³¹ Tot zijn verdediging mag echter zijn persoonlijke betrokkenheid bij het onderwerp worden aangevoerd. In 1898 had hij in zijn *De H. Nicolaas in het folklore* (Roermond) – hier weer dat ‘het’ – Nicolaas mythologisch geduid; aan het eind van zijn leven stond hij hier nog volledig achter.

Eén positie van Schrijnen moet nog genoemd. Folklorisering, ten-toon stelling, begeleiding van volkscultuur was hem een gruwel. Hij verzette zich dan ook hevig tegen Van der Vens folklore-schouw en vergelijkbare activiteiten. Volkscultuur kan dan alleen volkscultuur zijn en blijven als de dragers zich er niet van bewust zijn dat zij iets bijzonders bewaard hebben. “Het volksleven in zijn verschillende uitingen is een kruidje-roer-mij-niet. Wil men het sparen, dan late men het ongedeerd en ongemoeid dáár waar het thuis hoort, op eigen erf, in eigen bodem en gekoesterd door eigen klimaat.”³² Dat maatschappelijke waardering van volks-

cultuur ten nauwste samenhangt met bekendheid en zichtbaarheid en haar bruikbaarheid voor ideologische en identiteitsversterkende mogelijkheden, wilde er bij hem duidelijk niet in.

Schrijnen was een gedreven, streng, maar ook enthousiasmerend docent.³³ Toch bracht hij het in al die jaren maar tot één promovendus in de volkskunde, de Zuidafrikaan Abel J. Coetzee, lector in de Afrikaanse taal- en volkskunde aan de universiteit van Witwatersrand. Diens promotie, waar hij zo naar had uitgekeken, zou hij niet meer meemaken. Deze was vastgesteld op 31 januari 1938. Enkele dagen daarvoor, de 26ste, overleed Schrijnen vrij plotseling. De promotie moest uitgesteld worden naar 4 februari, en Coetzee moest zijn *Die Afrikaanse volksgeloof*³⁴ verdedigen bij de neerlandicus Jac. van Ginneken. Bij deze was al eerder, in 1937, een andere leerling van Schrijnen gepromoveerd, de Limburger Winand Roukens op een *Wort- und Sachgeographie in Niederländisch-Limburg und den benachbarten Gebieten. Mit besonderer Berücksichtigung des Volkskundlichen*.³⁵

Nijmegen: Win. Roukens

Roukens (Kerkrade 1896 – Maastricht 1974)³⁶ zou Schrijnens plaats in Nijmegen gaan innemen, zij het niet als hoogleraar. Nog in hetzelfde jaar 1938 werd hij daar toegelaten als privaat-docent in de volkskunde, een positie die in 1951 werd omgezet in een lectoraat, dat hij tot 1967, een jaar na zijn pensionering – eerder was er geen opvolger beschikbaar – zou behouden. Daarnaast was hij vanaf 1947 een aantal jaren docent volkskunde aan de Landbouwhogeschool te Wageningen, vanaf 1950 bij de in dat jaar opgezette studierichting tuin- en landschapsarchitectuur, waarin naast volkskunde onder andere bouwkunst, stedenbouw en kunstgeschiedenis gedoceerd werden.³⁷ Van 1948 tot 1956 was hij bovendien directeur van het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem. In de loop van zijn leven bekleedde hij vele functies, internationaal, nationaal, regionaal (in het bijzonder in zijn geliefde Limburg) en lokaal, zowel functies die in relatie stonden met zijn vakgebieden als functies op meer algemeen maatschappelijk en zelfs politiek gebied. Zo was hij bijvoorbeeld medeoprichter van de KVP-afdeling Nijmegen.³⁸

Roukens was dus een druk bezet en uiterst actief man. Een man met onmiskenbare talenten en vaardigheden en vele verbindingen in een voor het vak volkskunde uiterst cruciale, door de tweede wereldoorlog gedomineerde tijd, die zich tegen het eind van zijn leven zou ontpoppen als een periode waarin radicale veranderingen, ‘Umwertungen aller Werte’, werden voorgekookt en opgediend. Als Roukens in 1974 in Maastricht overlijdt, heeft de volkskundige voorhoede niet alleen het volkskundige ideeëngoed van de nationaal-socialisten maar vrijwel alle concepten, dogma’s en heilige huisjes van de traditionele vooroorlogse volkskunde over boord gezet of op zijn minst heftig aangevochten. De banden met de ideeën van de gebroeders Grimm en de door hen geïnspireerde scholen werden doorsneden en de concepten volk, traditie en continuïteit op de tocht gezet. De oudere volkskunde kreeg te horen dat ze zich te veel had laten leiden en manipuleren door verwerpelijke ideologieën, en kreeg naast nieuwe theorieën en benaderingswijzen, waarvan de meeste ook nu nog opgeld doen, een set nieuwe, politiek correcte ideologieën

Dr. Win. Roukens, april 1956.
Foto Nederlands Openluchtmuseum.

aangeboden, die intussen – maar dat valt buiten het bestek van dit overzicht – zelf ten dele ook al weer naar de vuilnisbelten van de geschiedenis zijn of dreigen te worden verwezen.³⁹

Het was een verwarrende, maar bruisende tijd, en Roukens stond er midden in. Helaas, hij kon er niet mee uit de voeten, zich er geen blijvende plaats in verwerken. Hij zag in dat er iets moest veranderen, dat de theoretische uitgangspunten van zijn beginjaren moesten worden bijgesteld, wilde dit ook doen, maar besepte helaas niet – en daarin ligt iets tragisch – dat dit zijn krachten te boven ging. Hij werd een roepende in de woestijn, die getolereerd en zelfs geëerd werd, maar naar wie behalve in Limburgse regionalistische kringen nauwelijks werd geluisterd.

Dat lag ten dele aan zijn onvermogen op overtuigende en consistente wijze theoretische en methodologische wegen te wijzen, ten dele ook aan zijn gedrag en karakter. Hij was in de omgang een moeilijke, arrogant overkomende man, die zichzelf zeer hoog achtte en dat ook liet merken. Hij speelde graag de rol van officier en gentleman, maar de eerste rol – hij promoveerde bij voorbeeld in zijn reserveofficiersuniform – lag hem duidelijk beter dan de tweede. Het was vooral ook zijn onvermogen om met mensen om te gaan dat leidde tot zijn vroegtijdige – gedwongen – vertrek bij het Openluchtmuseum. Wat hem des te meer stak omdat hij als organisator daar zeker niet zonder verdiensten was.

Als wetenschapper wilde hij naast onderzoeker vooral theoreticus zijn. In de eerste hoedanigheid had hij voor de tweede wereldoorlog belangrijk werk verricht. Hij was vooral geïnteresseerd in de geografische benadering en in de 'Wörter und Sachen'-problematiek en bracht in zijn al genoemde proefschrift als eerste in Nederland een reeks samenhangende kaarten uit, 92 in getal. Met deze eerste Nederlandse volkskundeatlas, tegelijk de eerste Nederlandse verzameling volks- en taalkunde kaarten die niet bij staats- of taalgrenzen ophielden, wilde hij, aansluitend bij Schrijnen, de bijzondere positionering van de Nederlandse cultuur tussen Germania en Romania zichtbaar maken. In en na de oorlog is hij echter niet meer tot onderzoek van langere adem of tot grotere samenvattende overzichten gekomen. Hij had echter plannen genoeg. Zo schrijft hij 28 april 1943 aan P.J. Meertens, dat zijn samen met M.J. Smit geschreven 'Inleiding tot de Nederlandse volkskunde' op punt van verschijnen staat⁴⁰ en in zijn eigenhandige curriculum vitae noemt hij als op stapel staande een 'Inleiding tot de volkskundewetenschap (in ruimer internationaal verband)' en een 'Volkskunde in Europa'.⁴¹ Van dit alles is niets terecht gekomen, en de vraag is of dit betreurt dient te worden. Tenminste als we afgaan op zijn meer theoretisch georiënteerde werk, dat vooral bepaald wordt door gepubliceerde openbare lessen en lezingen.⁴² Deze worden, afgezien van zijn 'openbare les gegeven bij de aanvaarding van het ambt van privaat-docent in de Nederlandse volkskunde' *Nederlandsche volkskunde in internationaal verband*⁴³, waarin de geografische benaderingswijze nader wordt belicht, in onze ogen vooral gekenmerkt door een overdonderend vertoon van geleerdheid, citeerwoede en een tamelijk barokke retoriek, die te zamen eerder een gevoel van radeloosheid dan van een boven de stof staande doelgerichtheid onthullen. Eén citaat, uit 1951, moge tot voorbeeld dienen:

“U (zou) kunnen zeggen dat de problematiek der regionale volkskunde in elk geval slechts van secundaire orde is, gezien in het licht van het geweldig revolutionerende en angstwekkend wereldschokkende dat over ons dreigt te komen. Met voorbijgaan van de op de achtergrond gerakende Sprengler [lees: Spengler] en de algemeen bekende ‘profeet’-in-eigen-land, Huizinga, zou U mij kunnen vragen of mij de ‘Hedendaagse visies op den Mens’ gepuurd uit de werken van grote moderne denkers en dichters onbekend zijn, of namen als die van Dawson, Walter Schubart en Sorokin mijn gedachten niet naar een ander, een hoger niveau, naar de cultuurtop hebben gestuwd en daar en van daar uit in ruimere problemen hebben doen doordringen; of ik niet gelet heb op het ‘Keerpunt’ van de cultuurfilosoof van Schilfgaard en niet gehoord heb de roep ‘Civilisation on trial’ van de cultuurhistoricus Toynbee, of ik niet hoor echoën het ‘Abschied von der bisherigen Geschichte’ van de socioloog Alfred Weber, of ik niet weet van de bijna tot vertwijfeling brengende prognose en de beklemmende profetische waarschuwing van een jong hoogleraar der Amsterdamse gemeentelijke Universiteit, die voor ons oproept het spook van de totale vernietiging der Westerse beschaving door ‘een vermechaniseerde cultuur die met ons begrip van cultuur een zodanige contradictio in terminis zou zijn, dat dit ons geen perspectief meer biedt’, of ik, om het hierbij te laten, dan genegeerd heb het waarschuwingssignaal van Karl Jaspers met de rode flikkerwoorden: ‘Wir sind auf dem Wege einen musealen Charakter anzunehmen. Das museale Leben kann nie genügen’. Wel degelijk heb ik de flikkerlichten, andere waarschuwingstekens en wegwijzers gezien. Ik ken de namen en de werken welke deze oproepen en ik hoorde de echo lang naklinken.” Enzovoort, enzovoort.⁴⁴

Er is bijna geen probleem in de naoorlogse volkskunde of Roukens laat er zo zijn licht over schijnen. Toch zitten er wel rode lijnen en constanten in zijn van de hak op de tak-vertogen. Hij wil tegelijk regionalist, nationalist en internationalist zijn, maar voor alles nationalist. Tekenend is het motto naar Schillers *Wilhelm Tell*, dat hij zijn proefschrift meegaf: “Steh zu deinem Volk!” Voor een gezond nationalisme, waarzonder men geen internationalist kan zijn, is een gezonde volkscultuur, ook voor hem de moederbodem van alle cultuur en de ziel van de natie, noodzakelijk. En de volkscultuur is, de geografische werkwijze leert het ons, tegelijk regionaal, nationaal, internationaal en algemeen-menselijk. Haar bestuderen leert ons “wat ons bindt met streekvolk en natie, met andere volken en geheel de mensheid. Hier leren wij liefde voor het eigen volk en waardering en liefde voor de volkeren.”⁴⁵ Wat barokker geformuleerd: zonder de volkscultuur, onze “wortels en sappen”, zal het niet mogelijk zijn “de gezonde oude, eeuwige kern in het geheel der vaderlandse en europese beschaving” te behouden, of, waar deze in “deze ‘temps de passage’, in de kritieke overgangstijd van ’t genre de vie, van de levensstijl” dreigt te worden aangetast, te doen herleven.⁴⁶ Deze uitspraak maakt duidelijk, dat ook voor Roukens de volkskunde een nationaal-pedagogische taak had: “Zij moet duidelijk maken het aandeel der menselijke basislagen aan de cultuurschepping, aan de culturele habitus van een volk (...), een natie. (...) Zij moet (...) diagnosen van het volksleven (...) stellen en, zo mogelijk, door de diagnosen en de gevonden volksculturele wetten een bijdrage (...) leveren aan de cultuurtherapie ‘In de schaduwen van morgen’, m.a.w. voor de basis der volksopvoeding en voor een sociaal-historisch en sociaalpsychologisch gemotiveerde cultuurpolitiek.”⁴⁷ Zijn studenten, de toekomstige elite, wijst hij op hun taak in dezen: “Van bijzonder belang is de

volkskunde daarom voor de geest van alle Nederlanders, maar speciaal voor hen die in hoofdzaak te midden van de dragers der volkscultuur moeten werken” – hij spreekt hier de studenten van de landbouwhogeschool toe. Immers, zo vervolgt hij, door een beter inzicht in de structuur der cultuurgoederen, krijgen zij een betere kijk op de sociale structuur van onze samenleving en zullen zij een bijzondere rol kunnen spelen bij de versteviging van onze volkseenheid, tot het smeden van die eenheid in verscheidenheid, die onze werkelijke nationale eenheid is en dient te blijven.⁴⁸

Met dit gedachtengoed, hoe gedateerd ons dat nu ook moge schijnen, was Roukens zeker nog geen anachronisme. Integendeel, eerder een stem des tijds. De volkskunde ging hier na de oorlog, na (een meestal tijdelijke) wegzuivering van de enkele ‘foute’ beoefenaars, aanvankelijk in theoretisch en methodologisch opzicht gewoon op de oude voet verder.⁴⁹ De kern van de vooroorlogse opvattingen over de ouderdom, betekenis en nationale waarde van de volkscultuur bleven nog lang niet alleen gemeengoed – bij het algemene publiek zijn zij dat trouwens nog steeds –, maar ook uitgangspunt voor het publieke debat en dientengevolge ook referentiekader voor het officiële regeringsbeleid, zoals dat bij voorbeeld gestalte kreeg in het Beraad voor het Nederlands Volksleven.

Roukens trok opvallend veel studenten, zonder overigens veel leerlingen af te leveren. Zestig-zeventig per jaar was geen uitzondering en in de oorlogsjaren – hij verloor zijn dochter en zijn huis bij een bombardement en werd wegens ‘ondermijnende activiteiten en provocerende Oranjegezindheid’ ontslagen als leraar aan het Stedelijk Gymnasium – waren het er zelfs nog meer. De schrijver van zijn levensbericht, Tjaard de Haan, deelt mee dat “zijn colleges in oorlogstijd druk (werden) bezocht; er waren wel eens honderd studenten, (...) die zich sterkten aan zijn vaderlandse geest”⁵⁰ en zijn oud-student de Limburger Jo Hansen herinnert zich “de colleges waar hij in volle oorlogstijd sprak over het juiste begrip van volk en natie waardoor deze colleges dan ook een ongehoord groot aantal studenten trokken.”⁵¹ Dit betekent dat Roukens tot 10-2-1943, als de Nijmeegse senaat na massale arrestaties onder studenten besluit alle colleges te staken⁵², meer dan een zesde van alle studenten van de Katholieke Universiteit toen trok, bijna de helft van alle letterenstudenten – het gemiddelde aantal studenten tussen 1939 en 1943 was 524 voor de gehele universiteit, 213 voor de letterenfakulteit. Hoe dit ook zijn moge, van een afkeer van de volkskunde of haar representant was duidelijk geen sprake.

In Roukens latere jaren gold onder de Nijmeegse studenten de volkskunde heilaas als een uitgesproken pretvak. Een twijfelachtige eer die zij mocht delen met de moraaltheologie en de filmkunde. Het was dan ook niet voor niets dat zijn opvolger in zijn oratie de dames en heren studenten voorhield, dat zij niet uit het oog mochten verliezen “dat ook een bijvak Uwerzijds studie vereist.”⁵³

Nijmegen: H.L. Cox

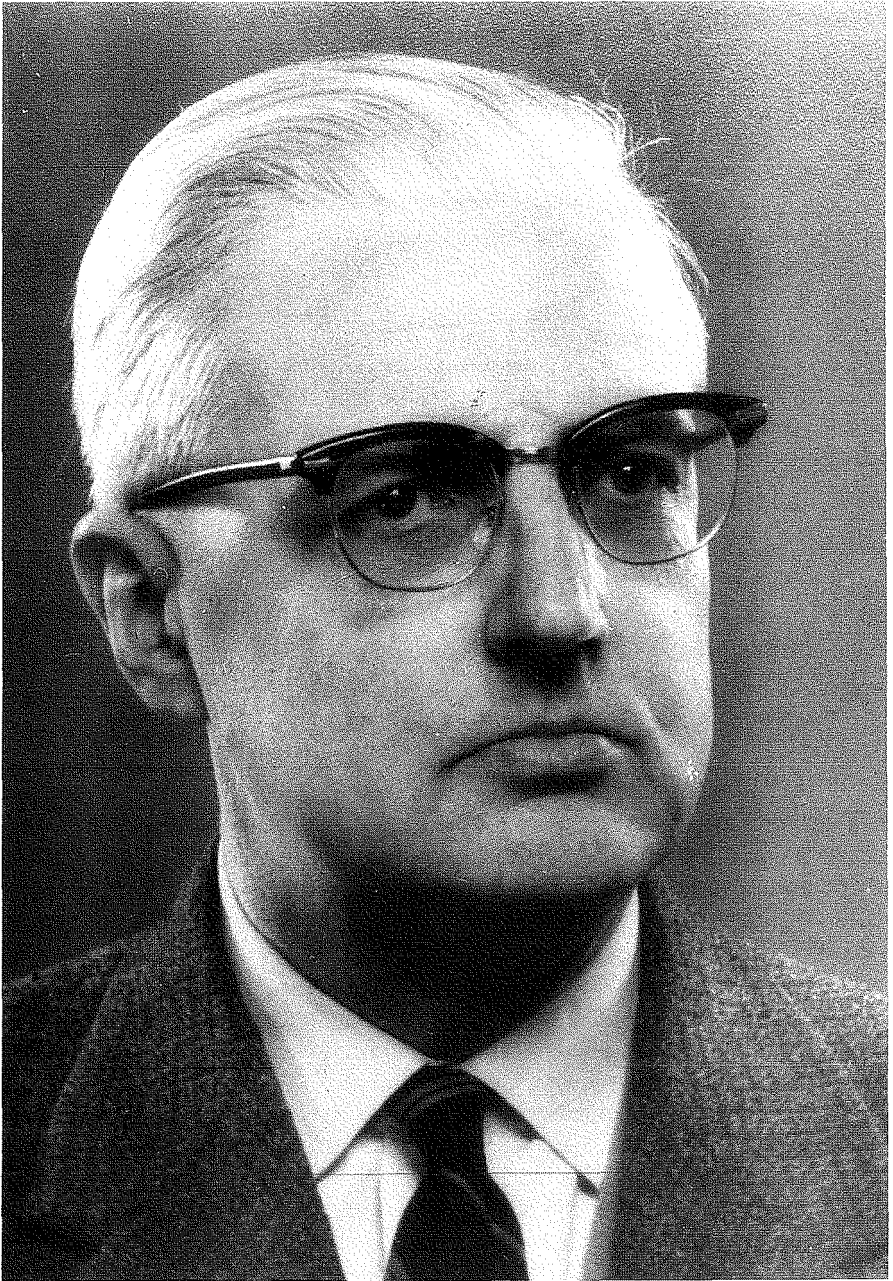
Met deze opvolger, H.L. Cox, ook een Limburger (* Geleen 1935) en van huis uit linguïst, ook tot lector benoemd, doet aan de Nederlandse universiteiten de moderne volkskunde haar intrede. Bij hem is er geen sprake meer van grote gebaren

en pedagogische en nationaal-politieke doelstellingen van de volkskunde. Bij hem staan niet meer het volk en het eigene van de volkscultuur op de voorgrond, maar de objectiveringen zelf, de geografische, historische en sociale ruimte van die items van cultuur, die de volkskunde tot haar objecten rekent. Door middel van nauwgezet statistisch-kwantificerend onderzoek liet hij zien dat die ruimtes, in zijn geval met name de geografische – hij was in Bonn opgeleid in de ‘Kulturraumforschung’ –, maar zeer ten dele samenvielen met de door de oudere, vaak meer kwalitatief opererende en door theoretische concepten als de continuïteitsleer en de etnische oorsprong van cultuurgoederen gevoede, volkskunde gepostuleerde of gewenste ruimtes.

Deze nuchtere en pragmatische benadering, die geen scheiding tussen echt en onecht, oud dus waardevol en jong dus oninteressant meer duldde, bleek richting-wijzend voor de toekomst van het Nederlandse onderzoek naar met name de traditionele volkskundige canon. Zij zou er mede toe leiden dat het vak in Nederland zich niet meer als beheerder en bewaker van het vaderlandse culturele erfgoed ging zien, maar als een wetenschap die verschillen en veranderingen in cultuur in hun contexten wil beschrijven en verklaren. Helaas verliet Cox al in 1969 Nijmegen voor een ordinariaat in de Duitse Taalkunde en de Duitse Letterkunde der Middeleeuwen in Utrecht. Een leerstoel die hij weldra in zou ruilen voor die in de volkskunde aan de universiteit van Bonn. Van daaruit bleef hij een zekere invloed uitoefenen op de Nederlandse volkskundebeoefening. Het lectoraat in Nijmegen werd na zijn vertrek niet herbezet, Het was blijkbaar niet mogelijk een waardige opvolger te vinden. Met de volkskunde in Nijmegen was het na 47 jaar voorbij.

Amsterdam: A.J. Bernet Kempers

Het vaandel zou worden overgenomen door de Universiteit van Amsterdam. Op dezelfde dag en hetzelfde uur (maandag 5 oktober 1970) waarop Cox zijn oratie in Utrecht hield bezegelde in Amsterdam August Johan Bernet Kempers (Dordrecht 1906 – Arnhem 1992) zijn benoeming (in 1969) tot bijzonder hoogleraar volkskunde (Europese etnologie) bij de faculteiten der letteren en sociale wetenschappen met een inaugurele rede *Volkskunde en ‘bijzondere vormgeving’*.⁵⁴ Deze leerstoel was ingesteld door een in 1969 opgerichte Stichting tot bevordering van Onderwijs en Onderzoek in de Volkskunde. Met Bernet Kempers haalde deze stichting, waarin vooral de keltologe Maartje Draak en P.J. Meertens op de voorgrond traden, een buitenbeentje in de Nederlandse volkskunde binnen. Bernet Kempers had in Leiden klassieke en Indische talen, kunstgeschiedenis en archeologie gestudeerd en daarna in Nederlands-Indië en Indonesië naam gemaakt als archeoloog en cultuurhistoricus. In 1956 repatrieerde hij, nog geen vijftig jaar oud, naar Nederland als emeritus-hoogleraar in de cultuurgeschiedenis van Zuidoost-Azië.⁵⁵ Tot veler verrassing werd hij in 1958 als opvolger van Roukens benoemd tot directeur van het Openluchtmuseum, een functie, die hij tot zijn pensionering in 1971 zou houden en waarin hij zich volledig waarmaakte. Binnen de kortste keren werkte hij zich op tot een volkskundige, waar men niet omheen kon.

Prof.Dr. A.J. Bernet Kempers, mei 1965.
Foto Nederlands Openluchtmuseum.

Zijn buitenbeentje-zijn lag dan ook niet in zijn positie, maar in zijn ideeën over en benadering van de volkskunde, die, ik wees hier al op, in internationaal verband rond de jaren '70 in veel opzichten revolutionaire veranderingen onderging. De traditionele volkskundige canon werd op de helling gezet, veel van het oude vocabulaire en de daarachter liggende opvattingen en idealen werd opgeruimd en ook de oude banden met de nationale filologieën werden grotendeels doorgesneden, terwijl nieuwe allianties werden gezocht met name de antropologie en de sociale wetenschappen. Veel van dit nieuwe verwoordde Bernet Kempers. Hij zocht enerzijds aansluiting bij de Zwitserse volkskundige Richard Weiss, wiens *Volkskunde der Schweiz* (1946) met zijn nadruk op de dragers en de functies van de volkscultuur – niet het huis maar het wonen, enzovoort – in de onduidelijke naoorlogse jaren vele Nederlandse volkskundigen tot steun was geweest, anderzijds bij de antropologie en de ethnologie. Cultuur was voor hem een samenspel van aan de ene kant tradities en constanten en aan de andere kant ontwikkelingen, die verandering of vernieuwing vertegenwoordigen en variatie veroorzaken. Volkskunde mag in zijn optiek niet de traditie afzonderen van de rest van de cultuur, maar dient het proces van cultuurbehoud, -overdracht en -verandering in zijn totaliteit te bestuderen. Met de nadruk op de bewarende, veranderende, scheppende mens en de tijd-, ruimte- en groepsgebonden specifieke vormgeving waarmee deze meerwaarde aan zijn cultuuruiting geeft. Het ging hem dus niet om het statische, maar om het dynamische, procesmatige karakter van de volkscultuur.⁵⁶

Als docent heeft Bernet Kempers niet die invloed uitgeoefend die wenselijk was. Ten dele lag dit aan zijn positie en zijn karakterstructuur – ik kom hier nog op terug –, ten dele aan de volkskunde en haar maatschappelijke en wetenschappelijke waardering. De ironie van het lot wilde dat, toen eindelijk de academische volkskunde zich verjongde,

- a. de nabuurdisciplines en de culturele elite zich al zover van haar hadden afgewend, dat zij de vernieuwingen niet meer opmerkten en de volkskunde bleven zien als een theoretisch en ideologisch achtergebleven gebied, dat zich slechts op *nugae* richtte, en
- b. het algemene publiek, dat in de ban bleef van de continuïteitsgedachte en vooral aardige boeken wilde, haar in de steek liet, omdat datgene wat haar nu als volkskunde gepresenteerd werd, te moeilijk werd bevonden en, bovenal, niet beantwoorde aan het verwachtingspatroon.

De eerste groep zocht bij belangstelling voor volkskundige onderwerpen zijn heil voornamelijk bij andere disciplines met spannender of modieuzer theorieën als de linguïstiek en de antropologie, de tweede bij popularisators, die al evenmin veel van de jongste ontwikkelingen in de volkskunde wilden weten en rustig doorgingen met het slaan op de oude trommels. Dat deze ontwikkeling schadelijk was – ook voor die andere disciplines, die maar al te vaak dat, wat de volkskunde met veel schade en schande achter zich had gelaten, weer als nieuwe wijn gingen presenteren – hoeft hier geen betoog. Er lijken nu na ruim twintig jaar, onder andere dank zij de impact van de maatschappij- en mentaliteitsgeschiedenis veranderingen op til, ook bij de appreciatie van het grote publiek, maar al te veel reden tot optimisme is er nog steeds niet. De recente verbazing van een medewerker van de

kwaliteitskrant NRC over een Duits hoogleraar in de volkskunde die zich in een geschiedenis van magische theorieën niet richt op overblijfselen van een heidense Germaanse voortijd en runentekens, spreekt wat dat betreft boekdelen.⁵⁷

Bernet Kempers heeft dit tij niet kunnen keren. De Universiteit van Amsterdam heeft hem daartoe overigens ook de kans niet geboden. Zijn faculteit behandelde hem als een ondergeschoven, ongewenst kind. Hij kreeg nauwelijks respons van collega's en zelfs het beschikbaar stellen van een collegieruimte was blijkbaar al zo'n probleem dat hij moest uitwijken naar wat nu het P.J. Meertens-Instituut is. Helaas leidde dit niet tot een integratie in zijn onderwijs en onderzoek van het onderzoek van dit instituut, wat èn voor zijn positie aan de universiteit, èn voor het instituut nieuwe kansen en meer mogelijkheden had kunnen scheppen. Van inspirerende persoonlijke relaties, een eerste voorwaarde hiervoor, was geen sprake. Hij kwam op de instituutsmedewerkers over als een wat hooghartige, eigenwijze man, die liever sprak dan luisterde. Het volkskundig onderzoek aan het instituut stond zo ver van hem af, dat hij er nauwelijks belangstelling voor op kon brengen. Ook de studenten lieten het afweten. Hij trok er maar enkele, die hij op een meer impressionistische dan systematische wijze vooral leerde onbevangen te kijken naar cultuuruitingen en -vormen, hun vervlechtingen en relaties. Na een aanvankelijk enthousiaste start, hij bleef na zijn pensionering bij het Openluchtmuseum in 1971 aan als hoogleraar, ebde blijkens een intern verslag uit 1973⁵⁸ zijn liefde voor het onderwijs ook wat weg, al hield hij het uit tot 1976, toen hij vrijwel geruisloos afscheid nam. De bijzondere leerstoel werd niet herbezet, al bestaat de ervoor verantwoordelijke stichting nog steeds.

Groningen en Tilburg

Na 1976 moesten het Nederlandse volk en de Nederlandse universiteiten het – overigens zonder dit als een groot gemis te voelen – drie jaar zonder volkskundige met een officiële universitaire aanstelling doen. Maar in 1979 nam, zij het op een wat bescheidener niveau, de Groninger universiteit het estafettestokje over. Daar was in 1953 een Nedersaksisch Instituut opgericht dat startte met een groots opgezet atlasproject, de TONAG, *Taalatlas van Oost-Nederland en aangrenzende gebieden* (1957 ff.). Met deze taalatlas, die grote delen van Noord- en Oost-Nederland en het noordwesten van Duitsland bestreek en daarmee in Nederland de eerste niet-specifiek nationale was, wilden de initiator, Prof. Klaas Heeroma (1909-1972) en zijn opvolger Hendrik Entjes met behulp van de synchrone lijn diachrone taalbewegingen opsporen, in het bijzonder een door Heeroma gepostuleerde Westfaalse expansie zichtbaar maken.⁵⁹ Rond dit atlasproject werd een interdisciplinair team opgebouwd, dat behalve met intra-linguaal ook met extra-linguaal onderzoek Heeroma's hypothesen diende te onderbouwen. Als laatste werd in 1979 aan dit team een volkskundige verbonden, eerst als wetenschappelijk medewerker, later als universitair hoofddocent, de 1943 te Hurdegaryp geboren frisis Jurjen van der Kooi, die zich vooral volksverhaalonderzoeker had getoond. De TONAG was toen bij het Nedersaksisch onderzoek al van het centrum naar de periferie geschoven. Het Nedersaksisch Instituut ontwikkelde zich tot een centrum van taalgeografisch en

taalhistorisch, naamkundig, regionaal-historisch en volkskundig onderzoek en onderwijs, gericht èn op genoemde disciplines èn op genoemd gebied, waarbinnen de volkskundige zich verder op zijn veld kon ontplooien. Het onderwijs in de volkskunde (colleges Europese etnologie/ volkskunde en orale literatuur) is ingebed in de algemene letteren-variant Regionale Studies. De universitaire volkskunde in Nederland is daarmee qua positionering, niet qua aanpak, weer terug bij af: stevig verbonden met andere disciplines en de ruimtelijke benadering. Ook de jongste ontwikkelingen bevestigen dit.

Deze jongste ontwikkelingen, de benoeming door toedoen van de Stichting Het Brabants Heem van Peter Nissen – weer een Limburger (* Swalmen 1957) – tot bijzonder hoogleraar ‘cultuur⁶⁰ in Brabant in sociaal-wetenschappelijk en historisch perspectief, met inbegrip van de volkscultuur’ aan de Katholieke Universiteit Brabant moet ik in dit overzicht, dat toch voor alles historisch wilde zijn, echter buiten beschouwing laten.

Besluit

Dit overzicht schiet noodgedwongen te kort. Het is vooral gericht op personen. Het kon deze personen maar zeer ten dele schetsen binnen de sociale, culturele en wetenschappelijke netwerken die hen vormden en die zij mede vorm gaven. Om wille van de beknoptheid zijn ze vooral getekend als vormgevers, wat zij zeker óók waren, maar wat zij niet konden worden zonder de achtergronden waartegen zij gezien moeten worden, de ontwikkelingen in wetenschap en maatschappij, die richting gaven aan hun denken en handelen. Er kon te weinig worden verteld over hun werk en werken buiten de volkskunde, belangrijk omdat de volkskunde meestal maar een deel van hun leven en/of hun wetenschappelijke carrière bepaalde. Ze waren immers niet alleen volkskundige maar ook taalkundige of archeoloog, ze speelden als strevers naar katholieke emancipatie of in regionale bewegingen ook andere rollen, enzovoort. Ze waren ook niet de enige volkskundigen in Nederland. Binnen en buiten de universiteiten, met name op het Volkskundebureau / P.J. Meertens-Instituut, maar ook aan musea als het Openluchtmuseum en regionale instellingen als de Fryske Akademy, waren onderzoekers op professionele en wetenschappelijke wijze met volkskundige onderwerpen doende, en daarnaast waren er nog de vele al of niet goedwillende en bekwame amateurs, met wie ze samen moesten of wilden werken, en die ze moesten sturen of remmen. Dit alles moest onderbelicht blijven, maar was uiteraard in grote mate bepalend voor hun volkskundige activiteiten. Pas als de geschiedenis van de volkskunde in Nederland in zijn totaliteit in kaart is gebracht, kan een eendoordeel over de plaats en de betekenis van de universitaire volkskunde en de besproken volkskundigen binnen dit Nederlandse geheel geveld worden. Maar vatten we voorlopig samen:

Er was en is in Nederland geen sprake van een centraal gestuurd wetenschapsbeleid voor de discipline volkskunde aan de universiteiten. Die universiteiten, die voor langere of kortere tijd volkskundigen aanstelden, deden dit uit eigener beweging om redenen van persoonsgebundene, wetenschappelijke of maatschappelijke

aard of op instigatie van belangengroepen. Alleen bij de Katholieke Universiteit Nijmegen is er enige tijd sprake geweest van continuïteit, wat er wel op wijst dat genoemde redenen niet dringend waren of bleven. Volkskunde heeft het in Nederland dan ook niet tot een ordinariaat gebracht. Het zijn vooral de universiteiten in de randgewesten geweest, die volkskundigen aantrokken. Dit kan niet los gezien worden van het feit dat men in deze gewesten de volkscultuur een belangrijker rol toekende bij de profilering van de eigen identiteit dan op het nationale vlak en in het culturele centrum. Het is ook niet toevallig dat alle besproken volkskundigen, op Bernet Kempers na, het buitenbeentje in alle opzichten, afkomstig zijn uit deze randgewesten. Ze hadden sterke regionale bindingen, en/of door hun herkomst een scherper oog voor de regionale en sociale variabiliteit van cultuur. Tot na de tweede wereldoorlog kende men de volkskunde niet alleen wetenschappelijke betekenis toe, maar werd zij ook, zo al niet vooral, gewaardeerd vanwege haar bruikbaarheid voor nationaal- of regionaal-politieke en volkspedagogische doeleinden. Toen de volkskunde als wetenschap zich vanaf circa 1970 ideologisch en theoretisch verjongde, nam haar aantrekkelijkheid voor deze doeleinden en de maatschappelijke groeperingen die deze nastreefden af, maar ook voor het grote publiek, dat haar juist vanwege de oude theorieën en uitgangspunten omarmd had. Tegelijkertijd raakte zij wetenschappelijk in een zeker isolement, omdat zij er met haar lage bijvakstatus niet voldoende in slaagde de wetenschappelijke en spraakmakende elites in Nederland te overtuigen van haar belang, haar verjonging en modernisering. Dit laatste lag overigens niet alleen aan de wetenschappelijke volkskunde, maar evenzeer aan de vaak hautaine houding van deze elites, die haar zonder meer met folklore bleven vereenzelvigen, hierin gesterkt door de populariserende volkskunde, die liever de oude paden bleef bewandelen. Hun nationale isolement konden de Nederlandse volkskundigen doorbreken in de internationale netwerken en gremia, waarin ze – gezien hun wetenschappelijke en/of organisatorische kwaliteiten terecht – over het algemeen een gewaardeerde rol speelden. Er lijkt de laatste tijd sprake van in positieve zin veranderende houdingen ten opzichte van de volkskunde en de volkscultuur, al is er nog geen reden tot al te veel optimisme. Dat is echter een ander verhaal.

Folklore (Volkskunde) at the Dutch Universities: A Historical Survey

No central policy governs the study of folklore at Dutch universities, nor has there ever been such a policy. Whenever universities appointed experts to teach and conduct research in the field of folklore, they did so on their own initiative for personal, academic, or social reasons, or at the instigation of pressure groups. Only at the Katholieke Universiteit Nijmegen has there been some measure of continuity. Research and teaching in the field of folklore was done there by Joseph Schrijnen (1923-1938; ordinary professor in general linguistics, Greek and Latin linguistics and folklore), Winand Roukens (1938-1957, private lecturer (*privaat-docent*); 1957-1967 reader in folklore (*lector*)), and H. L. Cox (1967-1970, reader).

Other universities with folklorists on their staff include the Universiteit van Amsterdam (Johan Bernet Kempers 1969-1976, professor (*bijzonder hoogleraar*) of folklore and European ethnology (private chair)), the Rijksuniversiteit Groningen (Jurjen van der Kooi, 1979-, associate professor (*universitair hoofddocent*) of folklore) and the Katholieke Universiteit Brabant (Peter Nissen, 1993-, professor (*bijzonder hoogleraar*) of culture in Brabant, including folk culture (private chair)).

Folklore has never had its own independent professorship in the Netherlands. The more provincial universities in fact employed folklorists. In these regions folklore was more readily regarded as a contributing factor to their own identity than was the case on a national level and in cultural centres. Except for Bernet Kempers, the above-mentioned academics are/were natives of these outlying regions with strong regional ties who, because of their background, could more readily discern the regional and social variability of culture.

Until after the Second World War, while enjoying scholarly appreciation, folklore was chiefly valued for its usefulness in achieving national or regional political and folk pedagogical goals. When folklore experienced a renewal in the 1970s, its appeal to the social groups which had striven for these goals, and to the public at large which had embraced it precisely because of the old theories and points of departure, diminished. At the same time, it experienced scholarly isolation because it was unable to sufficiently convince the elites in the Netherlands of its rejuvenation and modernisation. They continued to identify it with more old-fashioned popularising folklore studies. Fortunately, Dutch university folklorists were able to break through this national isolation via international networks and institutes.

1. Vgl. Jurjen van der Kooi, 'Folklore – volkskunde – folklorisme', *Volkscultuur* 7 (1990) 69-96.
2. Amsterdam 1887.
3. J. Lindeboom, 'Laurentius Knappert', *Handelingen en Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden* (1942-1943) 61-90.
4. Johanna Wilhelmina Petronella Drost, *Het Nederlandsch kinderspel vóór de zeventiende eeuw* ('s-Gravenhage 1914).
5. Petrus Voorhoeve, *Overzicht van de volksverhalen der Bataks* (Vlissingen 1927).
6. Lina Maria Coster-Wijsman, *Uilespiegel-verhalen in Indonesië, in het bijzonder in de Soendalanden* (Santpoort 1929).
7. Als vroeg voorbeeld hiervan kan de Leidse orientalist H.A. Hamaker dienen, op wiens voorstel het Zeeuws Genootschap der Wetenschappen in 1834 een prijsvraag uitschreef voor de godsdienstleer der aloude Zeelanders vergeleken met die van het Deense Seeland, en die waarschijnlijk ook de hand had in die van de theologische faculteit van Leiden voor een vergelijkende Westgermaanse mythologie en haar voortbestaan tot het heden (1835). Zie P.J. Meertens, 'Nederlandse Volkskundestudie voor 1888', *Volkskunde* 50, Nieuwe Reeks 8 (1949) 22-33, i.h.b. 26.
8. P.J. Meertens, 'Jan de Vries', *Volkskunde* 65, Nieuwe Reeks 23 (1964) 97-113.
9. P.Th.F.M. Boekholt, *Dr. J. Naarding 1939-1947. Verslag van een onderzoek naar zijn gedragingen tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Meppel 1988) 72-73.
10. J.J. Voskuil, 'Het tijdelijke met het eeuwige verwisseld, of: op de klank van de midwinterhoorn de eeuwigheid in', *Volkskundig Bulletin* 7 (1981) 1-50, i.h.b. 28 e.v.
11. P.J. Meertens, 'Bij de zestigste verjaardag van Mgr. Prof. Dr. Jos. Schrijnen', *Eigen Volk* 1 (1929) 137-141; Christine Mohrmann, 'Mgr Prof. Dr Jos. Schrijnen', *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* (1937-1938) 204-211.
12. Win. Roukens, 'Prof. Dr. Jos. Schrijnen en de Nederlandsche dialectologie', *Eigen Volk* 10 (1939) 136-150.
13. Zie de lijst van 'Publicaties van Prof. Dr. Jos. Schrijnen' in de door Christine Mohrmann, P.J. Meertens en Win. Roukens uitgegeven *Collectanea Schrijnen. Verspreide opstellen van Dr. Jos. Schrijnen* (Nijmegen, Utrecht 1939) xiii-xx.
14. Mohrmann, 'Schrijnen', 205.
15. De Vries bespreking verscheen in *Mensch en Maatschappij* 7 (1931) 380-382 (Deel I) en 9 (1933) 619-621 (Deel II).
16. *Mensch en Maatschappij* 9 (1933) 621.
17. Jos. Schrijnen, 'Groot-Nederland', *Eigen Volk* 10 (1939) 3-8, hier 3.
18. Jos. Schrijnen, 'Synchronistische volkskunde', *Onze Taaltuin* 8 (1932) 225-230, hier 226.
19. Jos. Schrijnen, 'Funktioneele volkskunde', *Eigen Volk* 10 (1939) 82-85. Vgl. ook 'Synchronistische volkskunde' 230. In 1913 al definiëerde hij de volkskunde als "de systematische, rationeele navorsching van den ondergrond der kultuur", als de etnografie der kultuurvolken: Jos. Schrijnen, 'Ter nadere bepaling van wezen en doel der volkskunde', *Volkskunde* 24 (1913) 8.
20. Schrijnen, 'Synchronistische volkskunde', 229.
21. Schrijnen, 'Groot-Nederland', 7.
22. Schrijnen, 'Synchronistische volkskunde', 225.
23. Jos. Schrijnen, *Taal en kultuur. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar in de beginselen der algemeene taalkunde aan de Rijks-Universiteit te Utrecht op 4 Juni 1921* (Utrecht 1921) 16.
24. Jos. Schrijnen, 'Wat is volkskunde?', *Onze Taaltuin* 2 (1933) 65-72.
25. Jos. Schrijnen, *Eigen kultuur. Rede uitgesproken op 17 Oktober 1923 ter gelegenheid van de plechtige opening der Roomsche Katholieke Universiteit te Nijmegen door den rector magnificus* (Nijmegen 1923) 25.
26. Vgl. Win. Roukens, 'Prof. Dr. Jos. Schrijnen en de Limburgsche demologie', *Eigen Volk* 10 (1939) 104-112.

27. Jos. Schrijnen, 'Volkskunde und religiöse Volkskunde', in: *Collectanea Schrijnen*, 397-418 (eerder in *Anthropos* 25 (1930) 239 e.v.).
28. Schrijnen, 'Wat is volkskunde', 66.
29. Vgl. Schrijnen, 'Synchronistische volkskunde', 228.
30. Zie de inleiding van Matthias Zender bij de reprint van Meisens boek (Düsseldorf 1981).
31. Schrijnen, 'Groot-Nederland', 4-5.
32. Jos Schrijnen, 'Spaar de volksgebruiken', *De Beiaard* 6,1 (1921) 397.
33. Vgl. bijv. P.J. Meertens, 'Prof. Dr. Jos. Schrijnen en de volkskunde', *Eigen Volk* 10 (1939) 93-104, i.h.b. 101-102 en *Vox Carolia. Nijmeegsch Studentenblad* 11 (1938), Nr. 14.
34. Amsterdam 1938.
35. 2 Delen, Nijmegen 1937.
36. Tjaard W.R. de Haan, 'Winand Roukens', *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden (1976-1977)* 106-113.
37. Zie Roukens bijdrage 'Netherlands' in Sigurd Erixon, 'The Position of Regional Ethnology and Folklore at the European Universities. An International Inquiry', *Laos* 3 (1955) 139; A.J. Bernet Kempers, 'Volkskunde und Universität in den Niederlanden', *Ethnologia Europaea* 1 (1967) 278-279; J. van der Haar (m.m.v. M.E. de Ruiters), *De geschiedenis van de Landbouwwuniversiteit Wageningen II: Verdieping en verbreding, 1945-1970* (Wageningen 1993) 115.
38. Vgl. het ongedateerde, onuitgegeven, eigenhandige 'Curriculum vitae van lector Dr. Win. Roukens' (P.J. Meertens-Instituut, Knipselarchief 3900 XVIII: Biograficën van volkskundigen, Roukens, Win.).
39. Vgl. bijv. J.J. Voskuil, 'Geschiedenis van de volkskunde in Nederland. Portret van een discipline', *Volkskundig Bulletin* 11 (1984) 50-63, met name 61.
40. Archief P.J. Meertens-Instituut, correspondentie P.J. Meertens - Winand Roukens.
41. Als noot 37.
42. 42. Vgl. Win. Roukens, *Hogeschool, volk en volkskunde. Bijdrage tot de kennis van Wezen en Waarde der Volkscultuur* [openbare les Wageningen] (Nijmegen 1947); *Regionalisme en volkscultuur. Openbare les gegeven bij de aanvaarding van het ambt van lector in de volkskunde aan de R.K. Universiteit te Nijmegen* (Nijmegen, Utrecht 1951); *Europese volkskunde in een verenigde wereld. Betekenis van haar studie voor gemeenschap en universiteit* (Roermond/ Maaseik 1963).
43. Nijmegen/ Utrecht 1938.
44. Roukens, *Regionalisme*, 27.
45. Roukens, *Hogeschool*, 21.
46. Roukens, *Regionalisme*, 28.
47. Roukens, *Europese volkskunde*, 32.
48. Roukens, *Hogeschool*, 18.
49. Vgl. bijv. P.J. Meertens, 'De status quaestionis van het volkskundig onderzoek in Nederland', *Volkskunde* 59, Nieuwe Reeks 17 (1958) 125-130.
50. De Haan, 'Roukens', 109.
51. Jo Hansen, 'Doctor Winand Roukens: Zestig jaar', *De Bronk, Limburgs Maandblad* 3 (1956) 228-231.
52. L.J. Rogier, 'Terugblik', in: *Katholieke Universiteit Nijmegen 1923-1973. Een documentenboek* (Bilthoven 1974) 42-43.
53. H.L. Cox, *Enkele aspecten van de cartografische methode in de volkskunde. Openbare les bij de aanvaarding van het ambt van lector in de volkskunde aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen* (Nijmegen/ Utrecht 1968) 23.
54. A.J. Bernet Kempers, 'Volkskunde en 'bijzondere vormgeving'', *Bijdragen en Mededelingen van het Rijksmuseum voor Volkskunde 'Het Nederlands Openluchtmuseum'* 33,2 (1970) 1-28.
55. P.J. Meertens, 'Bij het afscheid van August Johan Bernet Kempers als directeur van het Nederlands Openluchtmuseum', in: P.J. Meertens en Hermanna W.M. Plettenburg (red.), *Vriendenboek voor A.J. Bernet Kempers. Aangeboden door de 'Vereniging Vrienden van het Nederlands Openluchtmuseum' ter gelegenheid van zijn afscheid van het museum* (Arnhem 1971) 1-3; Ton Dekker, 'August Johan Bernet Kempers (1906-1992)', *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* 47 (1993) 187-189.
56. Bernet Kempers, 'Volkskunde en 'bijzondere vormgeving''.

57. Rienk Vermij, bespreking van Christoph Daxelmüller, *Zauberpraktiken. Eine Ideengeschichte der Magie* (Zürich 1993), in: NRC Handelsblad 25-9-1993.
58. Archief P.J. Meertens-Instituut.
59. K. Heeroma, 'De Westfaalse expansie', *Driemaandelijke Bladen* 21 (1969) 12-34; L. Kremer, 'Die 'westfälische' Expansion im niederländischen Sprachraum. Zur Entwicklung einer Forschungshypothese', *Niederdeutsches Jahrbuch* 103 (1980) 72-102.
60. Cultuur met een kleine 'c'; zie het interview van Max Paumen met Nissen in NRC Handelsblad van 24-11-1993.